

SEMINARIO

POLÍTICA LINGÜÍSTICA Y DERECHO A LA LIBERTAD

Ponente: Xavier Pericay Hosta

BARCELONA, 6 DE MARZO DE 2006

Política lingüística i dret a la llibertat

SEMINARI SOBRE BILINGÜISME

(INSTITUT CATALUNYA FUTUR – FAES, 6-3-2006)

Xavier Pericay

El 16 d'abril de 1981 —aviat farà un quart de segle— *La Vanguardia* va publicar una carta singular. Era una carta llarga, molt llarga: ocupava pràcticament una pàgina sencera del vell diari. Però el que la convertia en una peça insòlita no era pas això: al capdavant, en aquella època la gent encara escrivia llarg. No, la singularitat no estava en l'extensió, sinó en la naturalesa mateixa de la carta i en qui la firmava. La firmava Josep Tarradellas, que havia estat fins l'any anterior president de la Generalitat de Catalunya, i anava dirigida al director del diari, Horacio Sáenz Guerrero. I, a més a més, era una carta privada, escrita —segons confessava el mateix autor a l'inici del text— com a continuació d'una conversa tinguda unes setmanes abans pels dos corresponents. Que ara canviés de caràcter i passés a ser pública calia atribuir-ho tan sols —com s'encarregava de precisar l'entradeta que la precedia— a la indiscreció d'alguna mà que l'havia fet arribar a d'altres mitjans, els quals no havien tingut inconvenient a difondre-la. D'aquí que *La Vanguardia* fes ara el mateix. De tota manera, i amb independència de quina fos aquesta mà culpable, una simple lectura de la carta permet veure que el seu destí no eren precisament els arxius privats del diari i que el públic al qual es dirigia depassava, de molt, la figura d'Horacio Sáenz Guerrero.

I és que el propòsit de Tarradellas a l'escriure-la era impugnar, de dalt a baix, la política duta a terme fins llavors per qui l'havia succeït al capdavant de la Generalitat. Així com ell havia impulsat sempre una política d'unitat i d'entesa amb el Govern central, el seu successor, en els deu mesos que feia que governava, havia optat per tot el contrari: per una política partidista i d'enfrontament amb Madrid, caracteritzada per «*un truco muy conocido y muy desacreditado, el de convertirse en el perseguido, en la*

víctima». I per aquest camí, prosseguia Tarradellas, anàvem de dret al desastre. Entre els exemples que l'expresident adduïa per demostrar que les coses no s'estaven fent bé, hi havia el de la llengua: «*Los problemas de la lengua y de la escuela es la actual Generalitat quien en gran parte los ha provocado, por falta de sentido de responsabilidad y por una alocada política ante el Gobierno*». I no li faltava raó. Durant el seu curt mandat com a president de la Generalitat provisional, no hi havia hagut problemes en aquest terreny. Com a mínim, no n'hi havia hagut d'una magnitud semblant, i, en tot cas, s'havien resolt. El model que ell mateix havia pactat amb Iñigo Cavero, el ministre d'Educació i Ciència de la UCD, per anar introduint a poc a poc el català a l'ensenyament era un model bilingüe. Raonablement bilingüe. La llengua catalana s'ensenyaria a l'escola, com ja s'ensenyava la castellana, i, quant a la resta d'assignatures, la meitat s'impartirien en una llengua i l'altra meitat en l'altra.

Però això havia durat el que havia durat la seva Presidència. Amb l'arribada de Jordi Pujol a la Generalitat, la política lingüística s'havia començat a guiar per uns patrons ben diferents. Ja no es tractava d'apostar per una escola bilingüe, sinó de catalanitzar l'escola, de fer realitat el vell somni d'una escola catalana de cap a cap. És a dir, d'aconseguir amb aquella Monarquia heretada del franquisme el que no s'havia pogut aconseguir amb aquella República advinguda un 14 d'abril. Un propòsit d'aquesta naturalesa, és clar, havia de comportar per força moltes tensions. Entre el professorat, principalment. Bona part dels mestres i professors que exercien en aquell moment a Catalunya eren funcionaris vinguts d'altres zones d'Espanya, per la qual cosa, si bé entenien el català, amb prou feines el parlaven. Imaginar que poguessin arribar a ser un dia prou competents per impartir una classe en aquesta llengua era, realment, imaginar molt. I confiar que acceptessin de bon grat una situació d'aquesta mena, en la qual havien d'anar passant per força per l'adreçador del monolingüisme, era confiar molt. Sobretot perquè la Constitució de 1978 els emparava. I, fins a cert punt, l'Estatut d'Autonomia de 1979. O això creien.

De fet, aquells primers mesos de 1981 ja havien evidenciat que molts d'aquests professionals no estaven disposats a acceptar una política lingüística que fes del castellà una llengua subsidiària o inexistent en tots els àmbits d'ús dependents de l'Administració autonòmica, i especialment en l'ensenyament. I també havien

evidenciat que aquesta matèria era una matèria sensible, la més sensible sens dubte de totes les existents en aquell moment. La publicació d'un manifest firmat per 2.300 intel·lectuals o professionals —la majoria d'ells pertanyents al món educatiu— en el qual es demanava la igualtat de drets lingüístics a Catalunya, havia provocat una reacció furibunda i unànime per part de partits polítics, institucions, mitjans de comunicació i entitats de tota mena. Fins i tot havia fet néixer, com a resposta, un moviment assembleari d'acció directa, la Crida a la Solidaritat en Defensa de la Llengua, la Cultura i la Nació Catalanes, i una organització terrorista, Terra Lliure. És cert que quan l'expresident de la Generalitat va escriure aquella carta en què al·ludia als «*problemas de la lengua y de la escuela*» i a qui els havia generat en gran part —el Govern de Jordi Pujol— el terror encara no havia aparegut —apareixeria al cap d'unes setmanes i en seria víctima un dels firmants del manifest, l'escriptor i professor Federico Jiménez Losantos—. Però sí que s'havia produït, com una onada, la desqualificació del text i, el que és pitjor, la de tots aquells que havien gosat subscriure'l.

Ha passat un quart de segle des de llavors i, durant aquest quart de segle, la política lingüística del Govern de la Generalitat no ha fet sinó reblar el clau, fins al punt que el que llavors era un projecte s'ha convertit en una realitat. I quan algú ha gosat, molt de tard en tard, denunciar els abusos que aquesta política comporta, ha rebut com a resposta un menyspreu semblant al que van rebre aquells ciutadans en els primers compassos de 1981 —això sí, sense tret al genoll, afortunadament—. Podria referir-me a molts episodis, però em limitaré a ressenyar-ne un de ben recent. El 16 de febrer passat, al Parlament de Catalunya, quan el diputat del Partit Popular Rafael López va presentar una moció en què instava el Govern a «garantir el dret dels nens de rebre el seu primer ensenyament en la llengua materna» i a «retirar la política de sancions per l'ús d'una determinada llengua en l'àmbit privat», els diputats de la resta de grups representats a la Cambra van abandonar l'hemicicle per no haver-lo de sentir. És a dir, van negar, amb la seva actitud, l'essència mateixa de la seva condició de parlamentaris. Després, forçats a tornar a les bancades per votar contra la moció, van acusar els populars de tota mena de maldats: de mentir, de pervertir la política i d'atiar la catalanofòbia. Però potser la intervenció més significativa va ser la de l'exconsellera d'Ensenyament Carme-Laura Gil. Després d'assegurar que la moció ni tan sols mereixia

ser discutida, Gil va afirmar que es tractava d'un intent «menyspreable» de «destruir la cohesió social al nostre país».

I si dic que aquesta intervenció de Carme-Laura Gil va ser la més significativa és perquè, al meu entendre, reflecteix amb gran exactitud les característiques essencials de l'assumpte que ens ocupa en aquest seminari. El tema de la llengua és un tema tabú, un tema que ni tan sols «mereix ser discutit». Això d'una banda. De l'altra, a aquest silenci còmplice —a aquesta mena d'*omertà*— s'hi arriba per la via del consens. Però no d'un consens explícit, pactat a plena llum, subjecte, doncs, a les modificacions que el pas del temps pot aconsellar introduir-hi, sinó d'un consens implícit, irracional —tan implícit i irracional com el mateix catalanisme, aquesta mena de placenta fora de la qual sembla que no hi ha vida—. I és justament per això que qualsevol intent de trencar aquest consens serà tingut per un intent «menyspreable de destruir la cohesió social al nostre país». Per l'exconsellera i per la immensa majoria dels seus companys d'hemicicle, la cohesió social a Catalunya descansa sobre la llengua. Sobre la catalana, és clar. Es pot afirmar, sense exagerar gens ni mica, que la preeminència absoluta de la llengua catalana en l'esfera institucional i en tots els organismes que en depenen —àmbits de l'Administració autonòmica i local, ensenyament públic i concertat, i mitjans de comunicació públics, principalment—, el seu ús exclusiu fins i tot, forma part de l'*statu quo*. De la mateixa manera, insisteixo, com en forma part el catalanisme. O el nacionalisme, com s'estimin més.

El constrenyiment que això provoca sobre la realitat —ja sigui velant-la, ja sigui alterant-la de forma substancial— és observable a molts nivells. Però segurament enlloc tant com en el camp de l'ensenyament. Tothom deu recordar la resolució del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya que obliga la Generalitat a escolaritzar en castellà un alumne de segon curs de primària d'una escola de Badalona i a ensenyar-li aquesta llengua durant un mínim de tres hores i mitja setmanals. Doncs bé, quan feia una setmana que s'havia dictat la resolució, el pare de la criatura es queixava que el seu fill seguia sense rebre l'ensenyament en castellà. I, alhora, el Departament d'Educació de la Generalitat assegurava que això no era cert, que aquesta atenció personalitzada sí que s'estava produint. ¿Qui mentia? Probablement cap dels dos. D'una banda, i tal com es queixava el pare, no s'estava escolaritzant el nen en castellà. Però, de l'altra, i tal com

afirmava el Departament, se li estava donant una atenció personalitzada. ¿I què és una atenció personalitzada? Doncs una mena de sucedani que l'Administració s'ha inventat per no haver de cedir en el seu propòsit de fer del català l'única llengua de l'escola. El nen no rep les classes en castellà: segueix, com la resta de nens, escolaritzat únicament en català. Això sí, a més a més, té unes hores, poquíssimes, de castellà. És a dir, el nen deixa de fer unes hores d'una altra matèria, la que sigui, per fer castellà. Tot sol, evidentment. ¿S'imaginem què succeiria si, en lloc d'això, el mestre, a l'aula, es dirigís en castellà a aquest nen? Doncs que n'hi hauria d'altres que també es posarien a parlar en castellà, i això faria que durant la classe s'anés passant d'una llengua a l'altra, com la cosa més natural del món. En una paraula, el que succeiria és que la realitat s'imposaria. I l'Administració no ha pretès mai reflectir la realitat, sinó modificar-la o, com a molt, ignorar-la.

De fet, tant l'atenció personalitzada, a la qual el Departament només recorre en casos excepcionals —és a dir, quan la queixa dels pares arriba als tribunals i aquests es pronuncien a favor del demandant—, com les resolucions que donen la raó als pares que volen que els seus fills siguin escolaritzats en castellà, troben el seu fonament en la Llei de Política Lingüística de 7 de gener de 1998, aprovada al Parlament amb els vots a favor de CiU, PSC i IC-EV i els vots en contra de PP i ERC. En efecte: aquesta llei, en l'article 21, dedicat a l'ensenyament no universitari, diu, per un costat, que «el català s'ha d'utilitzar normalment com a llengua vehicular i d'aprenentatge en l'ensenyament no universitari» (21.1) i que «l'alumnat no ha d'ésser separat en centres ni en grups classe diferents per raó de la seva llengua habitual» (21.5); i diu, per l'altre, que «els infants tenen dret a rebre el primer ensenyament en llur llengua habitual, ja sigui aquesta el català o el castellà. L'Administració ha de garantir aquest dret i posar els mitjans necessaris per a fer-lo efectiu. Els pares o els tutors poden exercir-lo en nom de llurs fills instant que s'apliqui» (22.2).

Quan un mira de fer compatibles aquests tres apartats de l'article, de seguida s'adona que es tracta d'una empresa difícil. El principi que el català s'ha d'utilitzar «normalment» com a llengua vehicular i d'aprenentatge xoca amb el dret dels infants a rebre el primer ensenyament en la seva «llengua habitual», cosa que en el cas del cinquanta per cent de la població de Catalunya voldria dir rebre-la en castellà. L'única

manera d'aconseguir que aquests dos principis es complementin i no s'exclouin és preveure la possibilitat que determinades escoles puguin impartir les classes en castellà o dividir l'alumnat en grups classe diferents segons la llengua. Però aquesta possibilitat queda invalidada pel tercer apartat a què hem fet referència més amunt, que prohibeix explícitament la separació de l'alumnat d'acord amb aquests criteris, amb la qual cosa tornem a ser on érem. És a dir, sense desllorigador. I ja se sap que, en aquests casos, qui té sempre la paella pel mànec és l'Administració.

Amb la Llei de Política Lingüística —com amb tantes altres regulacions emanades del Parlament de Catalunya al llarg d'aquest quart de segle d'autonomia, i molt especialment en els dos últims anys de majoria d'esquerres— el que es pretén és afermar la capacitat interventora del Govern respecte als ciutadans. I afermar-la en el sentit que convé al nacionalisme. Per dir-ho amb unes paraules recents, escrites quan s'estava discutint al Parlament la llei del 98 i incloses en un d'aquests informes privats de la Generalitat que els diaris han revelat últimament, es tracta de garantir que, «d'acord amb el que ha impulsat la nostra Administració des del començament, no hi pot haver educació a Catalunya que no es vehiculi en llengua catalana i que no s'imparteixi amb continguts catalans». Contra aquest propòsit i la política que el fa possible, són molts els ciutadans que han apel·lat i continuen apel·lant al dret dels infants de rebre l'ensenyament en la seva llengua materna. És el mateix dret a què apel·laven durant el franquisme els pares dels nens catalanoparlants que eren escolaritzats tant si volien com si no en castellà, i és un dret àmpliament reconegut per la UNESCO en moltes de les seves declaracions. Així, per posar només un parell d'exemples, el 1999 aquest organisme, en la seva 30a reunió, va proclamar el 21 de febrer Dia Mundial de la Llengua Materna i cinc anys més tard —ara en fa dos, per tant— el seu director general, Koïchiro Matsuura, va manifestar que «s'hauria d'afavorir l'ús de les llengües maternes en l'educació des de la infància».

No seré pas jo qui negui el bon sentit d'una recomanació com aquesta. Amb tot, per molt reconegut que estigui aquest dret internacionalment, per molt legítima que sigui l'actitud dels pares castellanoparlants que hi recorren a Catalunya, em fa l'efecte que no és aquest el camí més recomanable per intentar resoldre d'una vegada el problema que ens ocupa. Miraré d'explicar-me. Al meu entendre, el debat sobre la

llengua no s'hauria de plantejar en aquests termes. S'han de deixar els sentiments de banda —l'apel·lació al vernacle, a la llengua materna, no deixa de ser, en el fons, un empelt sentimental— i cenyir-nos a la realitat. I la realitat és que a Catalunya hi ha dos idiomes oficials. I que el ciutadà que n'usa un no necessàriament es priva d'usar l'altre. Vull dir que dividir la societat en castellanoparlants i en catalanoparlants, com si aquesta divisió pogués fer-se nítidament, de la mateixa manera que es separa el blanc del negre, no és sinó una simplificació enganyosa. D'altra banda, el ciutadà que s'expressa principalment o exclusivament en un dels dos idiomes no per això ha de voler que el seu fill sigui escolaritzat en aquest i no en l'altre. Encara que aquest sigui l'idioma que el pare o el nen han sentit a casa des de petits.

En el fons, el que aquí es planteja no és un problema de llengua materna, és un problema de llibertat. El que s'ha de preservar per damunt de tot és el dret dels pares a triar la llengua en què volen que el seu fill sigui escolaritzat. Això és el que cal exigir a l'Administració: la garantia que aquest dret es podrà exercir sense traves, que l'oferta educativa de cada localitat de Catalunya s'ajustarà a la demanda i no serà en cap cas un entrebanc insalvable. En aquest sentit, els pares d'un nen castellanoparlant tenen tot el dret a voler que el seu fill sigui escolaritzat en català, igual com els pares d'un nen catalanoparlant tenen tot el dret a voler que el seu fill ho sigui en castellà. El problema, insisteixo, és de llibertat, de llibertat d'elecció, i és així com s'ha de presentar. D'aquí ve que no es pugui afirmar que la immersió lingüística sigui un crim, una depravació, una cosa *contra natura*. No, la immersió no té res de dolent, de nociu *per se*. Jo vaig ser immersit en francès i ja veuen que no m'ha anat gens malament. (Sí, ja sé que algú aduirà que una cosa és el francès i l'altra el català; no l'hi negaré; al contrari, de seguida m'hi referiré.) Però fins i tot admetent que la immersió fos nociva, o que tingués alguna cosa de nociu, el problema tampoc seria la immersió, sempre que aquesta fos voluntària. En castellà tenen una expressió molt gràfica que s'adequa la mar de bé a aquest supòsit: *sarna con gusto no pica*. En efecte, si la immersió és el fruit de la lliure decisió dels pares, que creuen que el seu fill ha de ser escolaritzat en una llengua que no és la seva llengua habitual, no hi ha res a dir. Igual com no hi ha res a dir si decideixen fer el contrari: escolaritzar-lo en la seva llengua materna. L'important és que puguin

triar. Lliurement. I l'Administració no hauria de tenir altra obligació que afavorir aquesta lliure elecció.

Si tornem al cas esmentat més amunt en relació amb la Llei de Política Lingüística i els tres apartats de l'article 21, veurem fins a quin punt tot s'acaba reduint a un problema d'exercici de la llibertat. En efecte, el cul-de-sac a què ens portava l'intent de conciliar tots tres apartats prové de la voluntat del legislador d'assegurar uns suposats drets col·lectius —els que deriven d'una Catalunya amb un idioma propi, el català— en detriment dels drets individuals de cadascun dels ciutadans. És veritat que la preeminència d'aquests drets col·lectius no s'expressa com a tal, sinó per via de contradicció. En la mesura en què la llengua no pot ser un element separador en l'àmbit de l'ensenyament, i atès que el català és la llengua pròpia de Catalunya, la llengua territorial —com estableix l'Estatut i com recorda la mateixa Llei de Política Lingüística—, qualsevol intent d'introduir el castellà en el sistema educatiu anirà necessàriament en contra de la cohesió social. Era l'argument de Carme-Laura Gil en la sessió parlamentària de mitjans de febrer, i és l'argument que els partits d'esquerra van introduir a començaments dels vuitanta en el debat polític català per evitar la creació d'una doble o d'una triple línia en l'ensenyament i al qual s'han agafat des de llavors, sense cap recança, els governs de Convergència i Unió. La preservació de la cohesió social oposada a la lliure elecció lingüística. O sigui, l'exhibició de la falsa unitat per impedir l'exercici del dret a la llibertat. Com les dictadures, encara que amb l'aroma parlamentària i democràtica.

Per descomptat, tot el que fins ara he apuntat en relació amb l'ús de les llengües a l'ensenyament és traslladable als altres àmbits en els quals el català s'ha fet fort des de fa un quart de segle. A l'Administració autonòmica i local, per exemple. O als mitjans de comunicació públics. I, més recentment, al món socioeconòmic, on no paren de créixer les multes als comerços que no estan retolats en català. (Per cert: el més curiós d'aquest últim cas és que la pràctica sancionadora —que es produeix, recordem-ho, com a conseqüència de la denúncia d'un ciutadà— no és vista per les autoritats com una amenaça a la cohesió social, sinó com l'exercici d'un dret; llàstima que aquest dret no el puguin exercir tots els ciutadans, sinó només una part, i que altres ciutadans en siguin víctimes.) Tot plegat, i contràriament al que sovint s'ha sostingut, no té com a objectiu

la consecució d'una Catalunya monolingüe, on el català sigui l'única llengua oficial. Bé, no nego que hi pot haver qui persegueixi aquest objectiu paradisiac, però no crec que sigui el cas de la majoria dels nacionalistes. La majoria dels nacionalistes alimenten un altre miratge, més terrenal: el d'una situació d'equilibri entre les dues llengües. I com que aquest anivellament no el poden aconseguir sense coacció, ja que el lliure ús lingüístic anirà sempre en detriment de l'idioma que té menys parlants, intenten regular la comunicació entre els ciutadans. Allà on poden, és clar. És a dir, en el camp oficial, institucional. D'aquesta manera compensen —o creuen que compensen— la inferioritat manifesta del català en el camp socioeconòmic, on l'única regla que val és la de l'oferta i la demanda. Perquè —no ens enganyem tampoc en aquest punt— la miserable política de sancions als establiments públics per no utilitzar el català no té cap futur, tret del de tensar una miqueta més la corda de la convivència. El que és la relació entre les llengües, continuarà igual de desequilibrada que fins ara.

Aquest afany equilibrador del nacionalisme encara descansa en un altre equívoc. El de pretendre que totes dues llengües han de servir exactament pel mateix. No hi ha dubte que totes dues són potencialment aptes per unes mateixes funcions. Així, tant poden servir per escriure un article científic com per dir el nom del porc al primer que passa. Ara, una cosa és que les puguem utilitzar indistintament en qualsevol circumstància i una altra ben diferent és que les hi utilitzem realment. En aquest sentit, el castellà és infinitament més productiu que el català. Es tracta d'un problema de mida. I la mida, què hi farem, importa. Com més parlants té una llengua, més actes de comunicació es fan a través seu. Quan abans els deia que no era el mateix la immersió en francès de quan jo era petit que la immersió en català d'ara que ja no ho sóc, em referia a això, justament —deixant de banda que la meva immersió va ser voluntària, mentre que l'actual no ho és—. Tothom s'acaba movent, tard o d'hora, en funció del benefici que creu que pot treure del que fa. I no hi ha dubte que el rendiment que un pot obtenir amb el castellà resulta infinitament superior al que un pot obtenir amb el català —i el mateix cal dir, és clar, del benefici que procura avui dia l'anglès respecte al que procura el castellà—.

A més a més, aquests usos —ja ho he insinuat més amunt— no tenen per què excloure's. La idea del parlant monolingüe constitueix un altre miratge del

nacionalisme. És cert que hi segueix havent a Catalunya un percentatge de població que se serveix únicament d'un dels dos idiomes, ja sigui el català, ja sigui el castellà. Però es tracta, sens dubte, d'un percentatge molt petit. La majoria dels ciutadans se serveixen dels dos, i alguns fins i tot de tres, o de més. I cadascun d'aquests ciutadans reserva a cada idioma uns usos definits. Qualsevol intent de catalogació d'aquests usos està condemnat al fracàs. Perquè són variables, perquè depenen dels processos de comunicació, perquè fins i tot poden intercanviar-se, mudar; en definitiva, perquè aquests usos són lliures i no té cap sentit, a l'era d'internet, intentar regular-los. L'Administració està entossudada a fer-ho. I, com que només pot intervenir en l'àmbit institucional, oficial, ha convertit aquest espai en un espai il·lusori, catalanitzat de dalt a baix, immune a la realitat. Com el nacionalisme.